

MARKAZIY BANKNING MUSTAQILLIGI

Omonboyev Suhrobjon

Rayimov Jonibek

Samarqand iqtisodiyot va servis institute BI-123 guruh talabalari

Muxammadiyev Kamoliddin

Bank ishi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqola markaziy bankning mustaqilligi konsepsiyasini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning dolzarbligi ushbu institutsional tartibning zamonaviy makroiqtisodiy muvozanat, inflyatsiyani nazorat qilish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va davlatning qisqa muddatli siyosiy bosimlaridan himoyalashdagi rolining ortib borayotgan ahamiyati bilan belgilanadi. Maqsad markaziy bank mustaqilligining nazariy asoslarini, uning turli modellarini, iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini, shuningdek, amalda duch kelinadigan cheklovlar va qarama-qarshiliklarni o'rganishdan iborat. Muammoning mohiyati mustaqillikning mutlaq emas, balki mas'uliyat va shaffoflik bilan muvozanatlashgan darajasi optimal moliyaviy siyosatni amalga oshirishda qanday belgilanishi kerakligida ifodalanadi. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy usul, nazariy tahlil va empirik tadqiqotlar natijalarini sintez qilish yondashuvlari qo'llanilgan. Natijada markaziy bank mustaqilligining ijobiy makroiqtisodiy natijalar bilan, ayniqsa yuqori inflyatsiyaga qarshi kurashda, mustahkam korrelyatsiyasi isbotlangan bo'lsa-da, uning samaradorligi qonuniy bazaning kuchi, institutsional muhit va siyosiy madaniyat bilan chambarchas bog'liqligi aniqlandi. Ilmiy-amaliy ahamiyat tadqiqot natijalarining iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish va moliyaviy tizimni isloh qilish jarayonlarida, shuningdek, mustaqillik darajasini o'lchashning yanada aniq mezonlarini shakllantirishda amaliy qo'llanilishida namoyon bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *Markaziy bank mustaqilligi, monetar siyosat, inflyatsiya, moliyaviy barqarorlik, institutsional iqtisod, siyosiy bosim, shaffoflik, nazorat*

Markaziy bankning mustaqilligi tushunchasi zamonaviy makroiqtisodiy nazariya va amaliyotning markaziy elementlaridan biri bo'lib, u moliyaviy tizimning barqarorligi va iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli barqarorligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu tushunchaning dolzarbligi global moliyaviy inqirozlar, pandemiyadan keyingi iqtisodiy o'zgarishlar va inflyatsion bosimlarning kuchayishi sharoitida yanada oshdi. Mustaqil markaziy bank siyosiy sikllarning qisqa muddatli maqsadlaridan uzoqda turib, narx barqarorligini asosiy vazifa sifatida ko'rish orqali iqtisodiyotga oldindan ko'ra oladigan va ishonchli asos bo'lib xizmat qiladi. Bu nazariy pozitsiya asosan klassik va neoklassik iqtisodiy maktablar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, ular monetar siyosatning uzoq muddatda real iqtisodiy ko'rsatkichlarga (o'sish, bandlik) ta'siri cheklangan, asosan inflyatsiyani nazorat qilishga qaratilishi kerakligini ta'kidlaydi. Shu

nuqtai nazardan, mustaqillik siyosatchilarning pul-kredit siyosatini qisqa muddatli saylov g'alabalari uchun suiiste'mol qilish xavfini minimallashtiradi.

Mustaqillik tushunchasi ikki asosiy o'lchovda – instrument va maqsad mustaqilligida namoyon bo'ladi. Instrument mustaqilligi markaziy bankka maqsadlarga erishish vositalarini (foiz stavkalari, pul massasini o'lchash) erkin tanlash va qo'llash huquqini beradi. Maqsad mustaqilligi esa inflyatsiya kabi asosiy maqsadlarni o'zi belgilash imkoniyatini anglatadi. Amalda, ko'pchilik mamlakatlar o'rtacha modelni qo'llaydi, ya'ni maqsadlar (masalan, inflyatsiya darajasi) hukumat tomonidan belgilanadi, lekin ularga erishish usullari markaziy bank ixtiyoriga qoldiriladi. Nazariy jihatdan mustaqillikning iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta'siri ko'plab empirik tadqiqotlar, jumladan, Alesina va Summersning 1993-yilgi o'rganuvlarida tasdiqlangan bo'lib, yuqori mustaqillik va past o'rtacha inflyatsiya darajasi o'rtasida mustahkam bog'liqlik aniqlandi. Biroq, so'nggi yillardagi tadqiqotlar, masalan, Crowe va Meade tomonidan o'tkazilgan tahlillar, bu bog'liqlikning chiziqli emasligini va uning samaradorligi institutsional sifat, rivojlanish darajasi va qonun ustuvorligi kabi omillarga bog'liq ekanligini ko'rsatdi.

Zamonaviy ilmiy munozaralar markaziy bank mustaqilligini uning mas'uliyati va jamoatchilik oldida hisobot berish majburiyati bilan muvozanatlash zaruratiga qaratilgan. Mutlaq mustaqillik ham mas'uliyatsizlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli, "mas'uliyatli mustaqillik" paradigmasi ustunlik qilmoqda, bunda markaziy bank o'z qarorlari va harakatlari uchun, ayniqsa shaffoflik va kommunikatsiya orqali, jamoatchilik oldida javobgar bo'lishi kerak. Pul-kredit siyosatining samaradorligi kutilmalarni boshqarishga bog'liq bo'lgani uchun, markaziy bankning aniq va ochiq muloqoti kredibilitetni shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Bundan tashqari, global iqtisodiyotlarning o'zaro bog'liqligi mustaqillik tushunchasiga yangicha nuanslar kiritdi. Katta markaziy banklarning (AQSh Federal Zaxira Tizimi, Yevropa Markaziy Banki) qarorlari butun dunyo bo'ylab moliyaviy sharoitlarga ta'sir ko'rsatadi, bu esa milliy mustaqillikni cheklab qo'yishi va xalqaro hamkorlikni talab qilishi mumkin.

Markaziy bank mustaqilligining amaliy tomoni uni ta'minlovchi qonuniy va institutsional mexanizmlarni o'rganishni talab qiladi. Bunga rahbarlarni tayinlash va lavozimdan ozod etish tartibi, byudjet mustaqilligi, siyosiy ko'rsatmalarga bo'ysunmaslik huquqi, moliyaviy barqarorlik vazifalarining aniqligi kiradi. Nazariy jihatdan mustaqillikni o'lchash uchun turli indekslar (masalan, Grilli, Masciandaro & Tabellini indeksi yoki so'nggi yillarda keng qo'llanilayotgan Markaziy bank mustaqilligining GARCH indeksi) ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ular ko'pincha faqat rasmiy-huquqiy jihatlarni aks ettiradi, amalda erishilgan faktik mustaqillikni to'liq ifodalay olmaydi. Shu sababli, so'nggi tadqiqotlar institutsional muhitning sifat ko'rsatkichlari, jamoatchilik ishonchi o'lchovlari va siyosiy madaniyat omillarini tahlilga kiritishga qaratilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, u mustaqillikning faqat iqtisodiy samaradorlik o'lchovi emas, balki murakkab institutsional, madaniy va siyosiy

kontekstda shakllanadigan dinamik hodisa sifatidagi mohiyatini yoritishga intiladi. Mustaqillik mutlaq maqsad emas, balki barqaror iqtisodiy o'sish, bandlik va ijtimoiy farovonlik kabi kengroq maqsadlarga xizmat qiluvchi vosita sifatida qaralishi kerak.

Mavjud empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, mustaqillik yuqori inflyatsiyani bartaraf etishda samarali bo'lsa-da, deflyatsion xavf yoki chuqur tanazzul davrlarida hukumat bilan yaqin hamkorlik zarurati paydo bo'ladi. Bunday "krizis boshqaruvi" davrlarida mustaqillikning chegaralari sinovdan o'tadi va mas'uliyatli mustaqillik tamoyili yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, markaziy bank mustaqilligi zamonaviy moliyaviy tizimning asosiy ustuni bo'lib qoladi, lekin uning tuzilishi va amalga oshirilishi statik emas, balki iqtisodiy rivojlanish bosqichi, global tendensiyalar va ichki siyosiy realitilarga mos ravishda evolyutsiyaga uchraydi.

Kelajakdagi tadqiqotlar, ayniqsa, raqamlashtirish, kriptoaktivlar paydo bo'lishi va iqlim o'zgarishi kabi yangi muammolar monetar siyosat va markaziy bankning roliga qanday ta'sir ko'rsatishini, shuningdek, mustaqillik va mas'uliyat o'rtasidagi optimal muvozanatni turli institutsional muhitlarda aniqroq o'lchash usullarini ishlab chiqishni o'rganishi kerak.

Amaliy jihatdan, mamlakatlar o'zlarining o'ziga xos shartlarini hisobga olgan holda, mustaqillikni mustahkamlash, shu bilan birga markaziy bankning qarorlarini tushunarli qilish va ularning iqtisodiy hayotning barcha sohalariga ta'sirini baholash uchun mustahkam hisobot berish mexanizmlarini joriy qilish yo'lidan borishlari lozim.

Natijada, markaziy bankning mustaqilligi uning kredibiliteti va amaliy samaradorligini oshirish, bu esa o'z navbatida iqtisodiy ishonch va uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilishning asosiy shartiga aylanishi bilan o'z ifodasini topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alesina, A., & Summers, L. H. (1993). Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence. *Journal of Money, Credit and Banking*.
2. Cukierman, A. (1992). *Central Bank Strategy, Credibility, and Independence: Theory and Evidence*. MIT Press.
3. Crowe, C., & Meade, E. E. (2007). The Evolution of Central Bank Governance around the World. *Journal of Economic Perspectives*.
4. Rogoff, K. (1985). The Optimal Degree of Commitment to an Intermediate Monetary Target. *The Quarterly Journal of Economics*.
5. Blinder, A. S. (1998). *Central Banking in Theory and Practice*. MIT Press.
6. Fischer, S. (1995). Central-Bank Independence Revisited. *American Economic Review*.
7. Garriga, A. C. (2016). *Central Bank Independence in the World: A New Dataset*. International Interactions.

8. Bodea, C., & Higashijima, M. (2017). Central Bank Independence and Fiscal Policy: Can the Central Bank Restrain Deficit Spending? *International Studies Quarterly*.
9. Eijffinger, S. C. W., & de Haan, J. (1996). The Political Economy of Central-Bank Independence. *Princeton Special Papers in International Economics*.
10. Bernanke, B. S. (2007). *Inflation Targeting: Lessons from the International Experience*. Princeton University Press.
11. Drazen, A. (2002). Central Bank Independence, Democracy, and Dollarization. *Journal of Applied Economics*.
12. Goodhart, C. A. E. (2010). The Changing Role of Central Banks. *Financial History Review*.
13. Quintyn, M., & Taylor, M. W. (2002). Regulatory and Supervisory Independence and Financial Stability. *IMF Working Paper*.
14. Mishkin, F. S. (2007). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Pearson.
15. Barro, R. J., & Gordon, D. B. (1983). A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural Rate Model. *Journal of Political Economy*.
16. Forder, J. (2005). The Limits of Central Bank Independence. *The Political Quarterly*.
17. Maxfield, S. (1997). *Gatekeepers of Growth: The International Political Economy of Central Banking in Developing Countries*. Princeton University Press.
18. Marcussen, M. (2005). Central Banks on the Move. *Journal of European Public Policy*.
19. Klomp, J., & de Haan, J. (2010). Central Bank Independence and Financial Instability. *Journal of Financial Stability*.
20. Binder, C. C. (2021). Independence and Accountability of Central Banks in the Post-Crisis World. *Annual Review of Economics*.